

ПРОИЗВОДСТВОТО,
ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТТА НА
ТРУДА И РЕАЛНАТА РАБОТНА
ЗАПЛАТА В ОСНОВНИТЕ
БРАНШОВЕ НА БЪЛГАРСКАТА
ПРОМИШЛЕННОСТ ПРЕЗ ПЕРИОДА
1990 - 1996 г.

София

май, 1997

Съдържание

1. ОБЩО ИКОНОМИЧЕСКО И ПРОМИШЛЕНО РАЗВИТИЕ.....	6
1.1. Макроикономическите условия в страната.....	6
1.2. Основни проблеми.....	7
2. АНАЛИЗ НА ОСНОВНИТЕ ПРОМЕНИ В ПРОМИШЛЕНИТЕ ПОДОТРАСЛИ.....	8
2.1. Динамика на промишленото производство (Произведена Промислена Продукция - ППП).....	9
2.2. Зает персонал.....	10
2.3. Средства за работна заплата.....	11
2.4. Ефективност на труда.....	12
3. ОБОБЩЕНИЕ НА ОСНОВНИТЕ УСЛОВИЯ И ФАКТОРИ ВЪЗДЕЙСТВУВАЩИ ВЪРХУ ПРОМИШЛЕНОТО ПРОИЗВОДСТВО, ЕФЕКТИВНОСТТА И ЗАПЛАЩАНЕТО НА ТРУДА... 13	13
4. ОСНОВНИ ПОЗИЦИИ НА БСК ПО ЗАПЛАЩАНЕТО НА ТРУДА	17
5. НЯКОИ ИЗВОДИ.....	19
6. ПРИЛОЖЕНИЯ И ТАБЛИЦИ.....	20

ВЪВЕДЕНИЕ

Въвеждането на Паричен съвет и осъществяването на договореностите с МВФ, последващото дългосрочно стабилизиране на цените и икономическия растеж, ускоряването на приватизацията и други очаквани промени, ще генерират съвършено **нова среда за осъществяване на стопанската дейност в страната.**

Много скоро ще възникне и необходимостта от тотална преоценка на съществуващите режими на договаряне, държавно регулиране и формиране на заплатите в стопанската сфера. Това от своя страна, ще наложи и неизбежни промени в съществуващите индустриални отношения. Браншовите камари и съюзи, членуващи в Българска стопанска камара ще бъдат изправени пред нови предизвикателства:

- ще бъдат елиминирани напълно някои компонентие на колективното договаряне, които понастоящем имат формален характер, доколкото обхватът на държавното регулиране на работните заплати ще се стеснява;
- макар и постепенно и в ограничена степен, ще бъдат преодолявани прекомерните различия в достигнатите равнища на заплащане на отделните отрасли и дейности. Възможно е и възникването на противоречия и допълнителни разлики в заплащането, както в отделните браншове, така и между тях;
- може да се очаква силен натиск срещу изоставането на равнището на заплащане, както спрямо формиралите се минимални жизнени и социални потребности, така и спрямо това на съседните страни и страните от Централна и Източна Европа (ЦИЕ);
- ще нараства необходимостта от координация и осъществяване на съгласувана политиката между работодателите от отделните предприятия, браншовите камари и БСК по нарастването на реалните заплати, по вътрешно браншовата и между браншова диференциация и други.

В тези условия ще възникват и потребности от нови **източници и способности за информационно осигуряване на вътрешно фирмената, браншова и национална политика на заплащането на труда.**

От тази гл. т., настоящето кратко проучване поставя за решаване следните основни задачи:

- ◆ представяне на информационните и аналитични възможности на изградената база данни за основните промишлени дейности, включително,

* произведена промишлена продукция,

- * заети лица,
- * производителност на труда,
- * реална работна заплата.

Допълнително са разработени и производни аналитични показатели, като трудови разходи на единица продукция, структура на произведената продукция, заетите лица и изплатените работни заплати, динамика на показателите при текущи и съпоставими цени и др.;

- ◆ извеждане на основен анализ и интерпретация на тенденциите в развитието на отраслите на промишлеността по отношение на трудовите разходи, производителността на труда и производството;

Представените с този доклад база данни и получените основни резултати могат да бъдат използвани:

- за целите на сравнителния анализ на отрасловата структура на българската промишленост;
- за осъществяване на основен “бенчмаркинг” т.е. ранжиране на отделните промишлени отрасли и дейности по един или няколко критерия (вкл. и на отделни търговски дружества при допълнително информационно осигуряване). Такива критерии могат да бъдат постигнатия темп на ръст и равнище на производство, заплащане и ефективност на труда, относителен дял на отделните показатели в общата структура и т.н.;
- за информационни и аналитични цели при подготовката на ежегодното колективно трудово договаряне от браншовите съюзи и камари, включително - достигнати нива на заплащане в отделните дейности, обвързване с производителността на труда, производството и ръста на цените;
- при формулиране и реализация на обща браншова политика на заплащане на труда;
- за целите на вътрешно фирменото планиране;
- при сравнителния анализ на конкурентоспособността на отделните промишлени подотрасли, дейности и отделни предприятия, по отношение на произведената промишлена продукция, заети лица, работна заплата и производните им показатели;
- за прогностични цели.

В този контекст, потенциални потребители на информацията могат да бъдат сътрудниците на браншовите работодателски съюзи и камари, браншови организации

на работниците и служителите, местни и чужди инвеститори, приватизационни фондове, специалисти в търговските дружества и др.

Произведената промишлена продукция (ППП) е избрана като основен измерител, който чрез производните показатели отразява производителността, ефективността и конкурентоспособността на производството по отношение на труда. Отказът от използване на други показатели в това изследване, като продажби, реализиран финансов резултат, респективно печалба, добавена стойност и други, е свързан с редица недостатъци. От друга страна, показателят ППП притежава сериозни преимущества. Например този измерител в най-значителна степен елиминира деформирането на информацията, свързано с:

- широко разпространените легални и нерегламентирани способи за деформиране на счетоводните отчети за целите на данъчните укривателства;
- значителната по мащаби нерегламентирана миграция на доходи от държавния към частния сектор (в случая от промишлеността към частния сектор и домакинствата) предимно чрез механизмите на трансферните цени;
- фиксирането на цените, респективно нормиране на рентабилността на редица стоки от основното потребление, както и влиянието на субсидиите;
- значимите по размери времеви лагове между обема на производството и реализацията на продукцията.

Представените показатели в **обхвата на промишлените подотрасли**, както и настоящият анализ в повечето случаи покриват периода 1985-1996г. Данните за промишлените дейности, се основават на приетата за базисна 1990г. Елиминирането на предходния период се основава на действащите фактори, условия и икономическа среда, присъщи на предходната система на централизирано командно планиране. В същото време избраната за начална 1990 г., използвана при **базата данни за промишлените дейности**, характеризира достигнатото изходно равнище на промишления потенциал. Това позволява анализа на неговата последваща реализация при свършено новите условия при прехода към пазарна икономика до 1996г., да бъде осъществен при коректни изходни предпоставки.

Представените показатели не отразяват резултатите на предприятията от частния сектор в промишлеността.

Данните са структурирани в **четири отделни блока** в които са представени редица производни показатели, както следва:

Блок I. Произведена промишлена продукция

Произведена промишлена продукция по текущи и съпоставими цени; структура на произведената промишлена продукция вкл. по текущи и съпоставими цени; индекси на произведената промишлена продукция по текущи и съпоставими цени; верижни дефлатори на продукцията, както и дефлатори спрямо избрана базисна основа (последните съдържат допустима грешка, дължаща се на структурни изменения в произвежданата продукция, чиято стойност не е установена).

Блок II. Заети лица

Средногодишен списъчен брой на персонала (без жените майки), включително отраслова структура и индекс на изменение.

Блок III. Заплащане на труда

Средства за работна заплата, по текущи и съпоставими цени, по отраслова структура и индекси на изменение при текущи и съпоставими цени; средногодишна работна заплата в текущи и съпоставими цени, относителна работна заплата (отраслово равнище спрямо достигнатото в промишлеността).

Блок IV. Ефективност на труда

Производителност на труда по текущи и съпоставими цени, относителни стойности (отраслово равнище спрямо достигнатото в промишлеността) и индекси на изменение; трудови разходи на единица продукция по текущи и съпоставими цени, индекси на изменение.

Промишлените отрасли и дейности в общия обхват са представени в приложение към основния текст (*Класификатор на дейностите - КОНС*), което представя потенциалните възможности на изградената база данни.

Някои от подотраслите са изключени от анализа, поради несъществеността им относителен дял или поради значимите промени на съставлящите ги предприятия (“Нефтдобив и газодобив” и “Други отрасли на промишлеността”).

Изградената база данни и настоящето проучване са осъществени с любезното съдействие на Фондация “Фридрих Еберт”, за което Българска стопанска камара и авторите на това изследване изказват своята благодарност.

1. Общо икономическо и промишлено развитие

1.1. Макроикономическите условия в страната

От началото на реформата 1990/1991г. до края на 1996 г. те се характеризират с динамични процеси, свързани със значителен спад в производството, рестриктивна парична политика, както и неколнократни шокови ефекти и последваща адаптация на

производството, потреблението и националното стопанство (обезценяване на лева и висока инфлация, банков колапс, свиване на износа и т.н).

Независимо, че основните макроикономически показатели на страната демонстрират процеси и тенденции, често пъти сходни на протичащите в страните от ЦИЕ (таблица 1), налице са редица съществени различия. Негативните резултати на българската икономика са свързани основно със **забавянето на структурните реформи** (приватизацията) и **специфичните външни условия** - ембаргото и търговските ограничения, наложени на Бивша Югославия и Ирак от ООН, значителни плащания по външния дълг, не съответстващи на текущите експортни възможности на страната и др.

Частичните положителни изменения през втората половина на 1994 и 1995 г. имаха изключително неустойчив характер и не бяха използвани за постигане на необходимия обрат в икономическото развитие:

- ◆ ръст на БВП (съответно 1,4% и 2.5%);
- ◆ известно оживление в селскостопанското производство;
- ◆ относително стабилизиране на инфлацията и валутния курс;
- ◆ позитивен външнотърговски баланс.

Намаляващото производство и износ, финансовото дестабилизиране на банковия сектор, внушителния търговски дисбаланс с Русия, неблагоприятните условия при обслужване на външния дълг, доведоха до значително влошаване на текущата стопанска конюнктура към средата на 1996г. През второто полугодие и особено в началото на 1997г. то прерасна в мащабна девалвация и взрив на валутния пазар и цените. Макар и кратковременно икономиката и основните стопански агенти функционираха, адаптирайки се към една по същество хиперинфлационна среда. (Таблица 2)

1.2. Основни проблеми

Това потвърждава изводът, че стопанските реформи са все още на **етапа на финансова, макроикономическа стабилизация и ускоряване на приватизацията и структурните реформи**. Едва след решаване на тези задачи, може да се приеме, че страната ще навлезе в **следващата фаза** на икономическия преход - **все-по-тясно обвързване на националната икономика с Европейския съюз** (характерна за Чехия, Унгария, Словения). Решаването на този кръг от задачи ще зависи преди всичко от постигането на относителна независимост по отношение на енергийните и суровинни доставки, включително чрез балансиране на стокообмена с Русия и новите независими републики.

2. Анализ на основните промени в промишлените подотрасли

Очертаните неблагоприятни тенденции в макроикономически условия, както и естественият процес на нарастване на сферата на услугите, предизвикват редица негативни изменения в отрасловата структура и общото място на промишлеността в националната икономика. Например, в брутният вътрешен продукт на страната за периода 1989 -1995г., относителният дял на индустрията (промишленост и строителство) бележи трайни тенденции на намаление.

Динамика на БВП и относителен дял на индустрията (текущи цени)

	1991	1992	1993	1994	1995
Темп 1989=100	75.7	66.3	62.2	63.1	64.7
Относителен дял на индустрията	42.8	44.3	39.8	31.3	31.3

2.1. Динамика на промишленото производство (Произведена Промишлена Продукция - ППП)

За периода 1990-1996г. (Блок N1) **промишленото производство** общо за страната е намаляло с над 40% (47% в сравнение с 1985 година).

Най-голямо е намалението на производството в електротехническата и електронна промишленост - с около 80% спрямо производството през 1990 година, в машиностроителната и металообработваща промишленост и хранително вкусовата - с около 70%.

Налице е многобройна група отрасли, които стабилизират своето производство на около 50% от достигнатото през 1990г. равнище - черна металургия, дървообработващата, целулозно-хартиена, текстилна и трикотажна, кожарска, кожухарска и обувна промишленост и промишленост за строителни материали.

В третата група попадат подотрасли с по-ограничен спад на производството, достигнали 60-70% до над 90% от пред реформеното равнище, като производство на електроенергия, каменовъглена, химическа, стъklarска, порцеланова и полиграфическа, шивашката промишленост, цветна металургия, химическата и нефтопреработваща промишленост.

Краткото съживяване в промишлеността през 1994-1995 година се дължи основно на добивната промишленост и производството на електроенергия. Общият ръст на промишлената продукция през тези две години е съответно 9,7 % и 4,6 %, при следващ спад с около 3 % през 1996г.

Редица индикации, като неравномерността на постигнатия растеж по отделни отрасли и други качествени фактори, ориентират, че в краткосрочна перспектива може да се очаква сравнително скромн темп на растеж на промишленото производство. Единствено ускоряването на приватизацията и увеличаване на притока на чуждестранни инвестиции, преодоляване на редица ограничения в търговията, нарастване на общата инвестиционна активност могат да променят характера на очертаващия се умерен растеж.

Отделните отрасли са в различни позиции от гл.т. на постигането на относителна стабилизация. Към настоящия момент се очертава група отрасли достигнали "дъното".

Например за черната и цветната металургия това става през 1992г., а за преобладаващата част от останалите подотрасли на промишлеността през 1993 и 1994г. (химия, строителни материали, енергодобив и др.). Тези отрасли в най-лошия случай съхраняват достигнатия вече обем на производство (електроенергия и въгледобив).

Все още продължава стагнацията в шивашката, кожарската, кожухарската и обувна промишленост. В същата група попадат и хранително-вкусовата промишленост, машиностроене, металообработване, електротехническа и електронна промишленост, които са свити над 3-4 пъти спрямо предишните стойности.

Ясно изразен потенциал за растеж (силно зависим от бъдещите инвестиции) демонстрират цветната металургия, химическата, стъklarска и порцеланова промишленост, кожарска, кожухарска и обувна промишленост.

Същевременно, най-вероятно такива структуроопределящи отрасли като хранително-вкусовата, машиностроенето, електронната и електротехническата промишленост да не успеят да преустановят спада и през настоящата и следващата година, особено след взетите мерки за ликвидация и саниране на редица губещи структуроопределящи предприятия.

Очертават се редица промени във вътрешно-отрасловата структура, като могат да бъдат идентифицирани три основни групи промишлени подотрасли:

- с намаляващ (2 - 4 пъти) дял - машиностроене, металообработване, електротехническа и електронна промишленост, шивашка и хранително-вкусова промишленост;
- относително стабилен дял - промишленост за строителни материали, дърводобивна и дървообработваща, кожарска, кожухарска и обувна промишленост;
- с нарастващ дял (2 - 3 пъти) - електроенергия, въгледобив, черна и цветна металургия, химия, стъklarска, порцеланова и фаянсова и полиграфическа промишленост.

Извън настоящия анализ ще отбележим и значителното нарастване на дела на т.н. "замърсяващи отрасли" в общата промишлена продукция (енергодобив, въгледобив, химия, металургия), съответно от 23,7% през 1990г. на 57,2% през 1996г. На тези отрасли се падат над 60% от промишлените отпадни води и над 90% от образуваните неопасни твърди отпадъци.

2.2. Зает персонал

Прави впечатление, че промените в структурата на **заетия персонал** (Блок N 2) имат по консервативен характер. Най-често е налице скромно по размер нарастване или относителна стабилизация на дела на заетия персонал главно за сметка на

намаляващия дял на “други отрасли на промишлеността”. Обратно, динамиката на съкращаване на заетите е ясно изразена в цялата промишленост - около 50% за периода 1985-1996г. В тази връзка, повечето от подотраслите работят с около 40 - 70% спрямо заетите лица в предреформения период. Единственото изключение представлява производството на електроенергия и топлоенергия при които е налице нарастване на персонала с около 28%. Същевременно, прави впечатление, че независимо от огромната по размери стагнация в машиностроенето, металообработването, електротехническата и електронна промишленост, чиито дял в произведената продукция намалява от 33,1% през 1989на 12,7% през 1996г., дела на заетите в тези отрасли през 1996г. достига 27,8% (35,5% - 1989г.).

2.3. Средства за работна заплата

Структурата на **средства за работна заплата** (Блок N3) се характеризира с по-значителни промени, като само четири подотрасъла демонстрират относително стабилен относителен дял през периода 1985 - 1996г. (кожарска, кожухарска, обувна, стъklarска и порцеланово фаянсва промишленост, полиграфическа, дърводобивна и дървообработваща промишленост). Други четири отрасли намаляват своя дял - машиностроене, металообработване, електротехническа и електронна промишленост, текстил, трикотаж и шивашка промишленост. Всички останали отрасли показват нарастване, частично дължащо се на пълното свиване на “Други отрасли на промишлеността”, включително и поради промяна в обхвата на предприятията.

Анализът на относителната работна заплата през периода 1985-1996г., показва значителни изменения в междуотраслевите пропорции. Например отношението между отраслите с най-висока и най-ниска работна заплата (цветна металургия и шивашка промишленост) през 1985г. е приблизително 2 към 1, като през 1996г, то е вече 3 към 1 (Химическа и нефтопреработвателна промишленост и Шивашка промишленост). През 1996г. в групата на отраслите с висока относителна заплата (30% -50% по висока от средната за промишлеността) попадат - металургия, енергетика, химия, нефтопреработване и полиграфическа промишленост. Близко до средното равнище на заплащане, характерно за цялата промишленост се формира в производството на строителни материали, стъklarска, фаянсва, порцеланова и хранително-вкусова промишленост.

Ниско е нивото на заплащане (около 50% до 85% от средното) в машиностроене, металообработване, електротехническа и електронна промишленост, текстил, трикотаж и шивашка промишленост, дърводобив и преработване, целулозно-хартиена, кожарска, кожухарска и обувна промишленост. **На тези отрасли се пада над 24 % от произведената промишлена продукция и 54,4% от общия брой на заетите в промишлеността.** В тази връзка може да се очаква силен натиск за ограничаване диференциацията при заплащането на труда. Това обаче следва да става само на

основата на общо реструктуриране, увеличаване на производителността и общото производство, особено в отраслите с най-значителен спад на дейността.

Необходимо е да се направи един общ извод - през 1996г. българската промишленост е произвела продукция, представляваща приблизително 55% от обемите, достигнати през 1985г. Използвани са около 52% от заетите през 1985г. работници и административен персонал, на които са изплатени средства за работна заплата, представляващи около 34% от предишното равнище.

2.4. Ефективност на труда

Анализът на **ефективността на труда** (Блок N 4), измерена чрез индексите на производителността на труда - промишлена продукция по съпоставими цени на един зает, дава възможност да бъдат установени промените в конкурентноспособността и потенциала за растеж на отделните отрасли. Налице са като цяло противоположни тенденции по отношение на повечето показатели отразени в предходния анализ:

- намалението в производителността бележи относително ниски стойности - около 20% през целия период;
- “дъното” при стагнирането на производителността е достигнато още в началото на реформения период, като три последователни години (1991-1993г.) практически е налице задържане на едно и също равнище - 80% спрямо достигнатото през 1985г.;
- в последващия период е налице макар и затихващо нарастване на производителността съответно около 15%, 7% и 4%.

Тези положителни промени се дължат изключително на намаляващия брой на заетите, а не на разширяване на пазарния потенциал и продажбите, обновяване на производството и технологиите. Независимо от това, положителните промени в производителността, са един от малкото, но относително мощни амортизатори, неутрализиращи тоталната декапитализация на отрасъла и продължаващия общ инфлационен натиск. Чрез този основен амортизатор до известна степен се съхраняват промишления потенциал и възможностите за растеж в близка и средна перспектива. Нещо повече, може да се предполага, че промишлеността като цяло едва ли ще навлезе в стабилен растеж, преди достигането и подобряването на предреформените равнища на производителност.

Съпоставянето на промените в реалната работна заплата и производителността на труда в предреформения и реформения период, демонстрират напълно противоположни тенденции. До 1990г. е налице постоянно изпреварващ ръст на реалната работна заплата спрямо производителността. През същата година “ножицата” в достигнатия темп на растеж се разтваря със значимите 33,2%. През 1991г. следва рязък обрат, при което производителността изпреварва работната заплата. С

изключение на едно временно прекъсване през 1992г. и 1993г. е налице последващо съхраняване на тези позитивни от гл. т. на конкурентноспособността, тенденции. Анализирани в по-дългосрочен аспект, обаче те отразяват влошаващите се условия за възпроизводство на работната сила в повечето от отраслите и промишлените дейности. Следва да се имат предвид и други негативни последици - разпиляването и ерозирането на трудовия персонал (застаряване, съкращаване на броя на квалифицираните работници и др.).

Преобладаващата част от подотраслите достигат равнището на производителност от предреформения период. Същевременно е налице значителна група отрасли, които не са преустановили стагнацията или стабилизират своята производителност на изключително ниски равнища (57%-77%) - производство на електроенергия, черна металургия, машиностроене и металообработване, електротехническа и електронна, целулозно-хартиена и хранително-вкусова промишленост.

В края на анализирания период се очертава внушителна диференциация между отраслите по отношение на достигнатата номинална производителност на труда. Например, шивашката промишленост достига едва 17% от средната производителност, характерна за промишлеността, докато отраслите лидери я надвишават с 50% до около три пъти (химия и нефтопреработване, електроенергия, черна металургия и др.)

Синтетичен показател отразяващ ефективността на труда е разхода на труд за единица продукция. Показателя е представен допълнително в съпоставими цени, чрез дефлиране на работните заплати с индекса на потребителските цени, а промишлената продукция с индекса на цените на производител. По такъв начин се получава сравнително достоверна представа за степента на оползотворяване на заплатения труд.

През 1996г. практически само четири отрасли работят при почти еднакви трудови разходи в сравнение с базисната 1985г. - производство на електроенергия, черна металургия химия и нефтопреработване и хранително-вкусова промишленост. Всички останали отрасли работят с едва 42% - 46% (6 промишлени отрасли) до максимум 87% спрямо разходите на труд в произведената продукция през 1985г. Практически всички отрасли са преминали през **кризисни пикове на трудоемкост** на продукцията, надхвърлящи в някои случаи над два и половина пъти изходното равнище от 1985г.

3. Обобщение на основните условия и фактори въздействащи върху промишленото производство, ефективността и заплащането на труда

Независимо от протичащия през последните години процес на декапитализация, България все още разполага със значителен промишлен потенциал, с редица добре развити съвременни направления, производствени мощности и научно-технически потенциал. Общата оценка изисква да се отбележи, че тези възможности се използват непълноценно. Нещо повече натоварването на производствените мощности, едва ли понастоящем надхвърля 60 %. Продължаващата ускорена декапитализация на

промишлеността, замразяването на инвестициите и ускорената ликвидация водят до значително намаление на активите и заетите лица, като в крайна сметка рязко се влошават финансовите резултати.

Това състояние на българската промишленост е резултат на съчетаването както на **наследени характеристики** (например едностранна специализация и диспропорции, натрупвани в отделните предприятия, производства и браншове през годините на централизираното планиране), така и на **ново възникнали проблеми** вследствие на общите икономически условия, свойствени за пазарния преход.

Основните причини, условия и фактори с външен и вътрешен характер се изразяват в:

- ◆ наследената специализация от бившия СИВ, допринесла както за небалансирано, ресурсно и пазарно необезпечено развитие на отделни сектори на промишлеността, така и в редица случаи до генериране на редица сравнителни предимства и съответен научно - технически потенциал;
- ◆ ограничената местна суровинна база при едновременно развитие на редица ресурсоемки и енергоемки браншове и производства;
- ◆ последващото разпадане на бившия Източноевропейски пазар и преди всичко на икономическите връзки със страните от бившия Съветски съюз (над 4-5 пъти снижение в общия стокообмен);
- ◆ значителната рецесия в редица отрасли на Западноевропейската икономика, особено в годините 1991-1993, представляващи основни пазари за някои продукти на българската продукция;
- ◆ отрицателното въздействие на ембарговите санкции срещу бивша Югославия и арабски страни, традиционни пазари за българската промишленост;
- ◆ ограничителните квоти и други нетарифни ограничения при износа на българска продукция за страните от Европейския съюз и други потенциални пазари;
- ◆ ограничената покупателна способност и драстичната стагнация в инвестиционното и потребителско търсене вследствие на рестриктивната фискална и монетарна политика;
- ◆ неуредения до скоро (1994г.) външен дълг на страната към частните кредитори, както и огромните по размер тежести по неговото обслужване през настоящата и следващите години;
- ◆ скромния приток на чуждестранни инвестиции;

- ◆ пълната либерализация на вноса в началото на реформения период, както и последваща търговска (митническа) дискриминация от страна на Русия;
- ◆ преди всичко, ограниченият напредък на структурната реформа, включително късното приемане или неприлагането на съществуващите закони за несъстоятелността, за приватизацията, отсъствието на концептуална яснота по реструктурирането на промишлеността в управляващите държавни органи, упражняващи правата на собственост;
- ◆ проведените действия по демонополизация и децентрализация на организационните промишлени структури, довели в редица случаи до разкъсване на ефективни междуотраслови, организационни, технологични връзки, до загуба на дистрибуторска мрежа и цели пазари, при едновременно запазване на държавната собственост и съхраняване на монополизма;
- ◆ данъчната дискриминация на държавните предприятия в сравнение с преференциалните условия за частния сектор. Например, държавните предприятия до средата на м.г., плащаха три специфични данъка, които не тегнат върху частния сектор - 10 % вноски върху облагаемата печалба за общинските съвети, 2% върху положителния финансов резултат за т.н. "Фонд Мелиорации", както и данък върху ръста на работната заплата, надвишаващ в някои от годините 800% при най-високите етажи на прогресията. На следващо място, съществуваха и други облекчения за частния сектор, от които не се ползваха държавните предприятия - при формиране на амортизационната политика, приспадане на всички инвестиционни разходи от облагаемата печалба и т.н.;
- ◆ липсата на трудова и професионална мотивация сред мениджърските екипи, както и отсъствието на съвременни системи на фирмено управление и обща управленска нестабилност. Те са свързани главно със съществуващия ред и общите условия за сключването на мениджърските контракти с отрасловите министерства, реда за определяне на заплащането им и т.н. Същевременно, през изминалите години стопанските ръководители бяха подложени на непрестанен синдикален и политически натиск, най-често материализиран в необосновани и нецелесъобразни многократни уволнения и назначения;
- ◆ продължаващата декапитализация и незаконен трансфер на активи и доходи от държавните промишлени предприятия към паралелни частни структури чрез трансферно ценообразуване, новоучредени дъщерни дружества с минимално държавно участие на които се прехвърлят значителни по размер неосезаеми активи, клиенти и т.н., заличаване на съществуващите пасиви и т.н.;
- ◆ влошеното финансово състояние на промишлените предприятия, което води до нарастване на кредитната и бюджетна задлъжнялост, към осигурителните фондове, персонала и доставчиците.

- ◆ подкопаване на суровинните основи на цели браншове (хранително-вкусова и кожарска промишленост и др.) чрез неудачни законови решения за насилствена ликвидация на производствените структури в селското стопанство, довели до мащабно унищожаване на активи или незаконния (нееквивалентен) им трансфер към частния сектор. Същевременно частния сектор е все още неукрепнал, развива се предимно в търговската и финансова сфера и по такъв начин няма необходимия потенциал, за да достигне обемите на производство от предреформения период.

В организационно отношение структурата на българската промишленост включва следните равнища - подотрасъл, дейност (бранш), производство (търговско дружество).

Правите и обратни връзки между принципала и мениджмънта в дружествата с преобладаващо държавно участие се осъществяват основно по линията на органите за управление, главно по повод финансовото състояние на дружествата, създаването на дъщерни дружества и смесени предприятия, договарянето на работната заплата, приватизацията и други разпоредителни сделки със собствеността, привличане на заемни средства и учредяване на обезпечения в полза на трети лица и т.н. По всеобща оценка обаче, контролът върху едноличните търговски дружества е неефективен, държавата като цяло и нейните органи са се дистанцирали неоправдано от стратегическото управление. В значителна част от случаите това води до полулегален или нелегален трансфер на доходи и активи от държавните предприятия към частния сектор.

Краткосрочните перспективи пред промишленото реструктуриране зависят преди всичко от основните промени във вътрешноотрасловата, вътрешнобраншовата, организационната, пазарната, продуктовата, ресурсната, технологичната, териториалната, както и структурата на собствеността. Селекцията на предприятия по отделни групи може да се основава на различни критерии - правни, нормативни, финансови, пазарни, технологични, екологични и т.н. От гледна точка на бъдещите перспективи предприятията от промишлеността се селектират в четири основни групи:

- ◆ за незабавна или ускорена ликвидация (в такава процедура е целия бранш на уранодобивната промишленост и значителен дял от производствата и отделни предприятия в рудодобивната промишленост, както и над 64 други държавни предприятия, формиращи над 28% от загубите в държавния сектор);
- ◆ за незабавна или ускорена приватизация - по касов път и/или чрез инвестиционни бонове;
- ◆ за финансово, продуктово или общо оздравяване (саниране), с последваща приватизация. На такива процедури ще бъдат подложени обособена група от предприятия. Те ще бъдат изолирани от кредитно обслужване, а задълженията им ще бъдат консолидирани вероятно в новосъздадена Агенция за събиране на вземанията;

- ◆ цели предприятия или части от техния капитал, които остават в границите на държавната (общинска) собственост, независимо дали се нуждаят от последващи оздравителни мерки.

До този момент все още не са формирани основите на една трайна политика по реструктурирането и бъдещите промишлени приоритети. По-скоро се очертава тенденцията на повтаряемост (итеративност) на този процес. Решаващо се оказва въздействието на промените в изпълнителната и законодателната власт, натиска на Международните финансови институции, особено на етапа на реализация на конкретните практически действия.

Независимо от това, след стабилизиране на икономическата среда, отговорностите по управлението на реструктурирането на предприятията ще бъдат поети и завършени от новите собственици. В този контекст, браншовите камари и съюзи неизбежно ще разширяват своите отговорности и функции, включително по формулирането и осъществяването на промишлената политика, заплащането на труда, по съхраняването и нарастване на конкурентоспособността на българската промишленост.

4. Основни позиции на БСК по заплащането на труда

Основните промени в социалния диалог през периода 1990 - 1996 г. са свързани с приетите поправки в Кодекса на труда, влезли в сила в началото на 1993 г. Чрез тях по законен път бе възприета система, която в редица отношения превъзхожда съответното законодателство и нормативен режим на останалите страни от Източна Европа. Обратно на преобладаващия през 1990 и 1991г. конформизъм, позициите на БСК в тристранния диалог през следващите години, бяха и остават ангажирани изключително със защита на интересите на работодателите и националното производство. Практически БСК е основен, а в редица случаи, включително и по отношение на колективното трудово договаряне, е единствен партньор на синдикалните организации на национално и браншово ниво.

Постигнатото взаимодействие в Националния съвет при представянето на отделни становища в специализираните комисии на Народното събрание доведоха, не само до редица отстъпки от страна на официалните правителствени органи, но и до прокарването на редица принципни решения в отделни закони приети от Народното събрание.

Изключително интензивна работа беше осъществена по над четири отделни проекта на Закона за защита срещу безработица и насърчаване на заетостта. Беше подготвен цялостен механизъм и нормативен текст на системата за финансиране и управление на фондовете чрез който се осъществява трипартитния принцип. Под натиска на ръководството и експертите на БСК, представляващи я в Националния съвет за тристранно сътрудничество, тези принципи бяха възприети както в Закона за пенсионно осигуряване, така и в последния проект на Закона за заетостта. По такъв начин се

осигурява необходимия контрол на работодателите върху равнището на осигурителните вноски, разпределението и разходването на средствата по отделните осигурителни случаи и активни мерки. Не на последно място се създават условия за достигане на необходимата равнопоставеност, от една страна на труда и представителните синдикални организации, и на предприемаческото съсловие и стопанските ръководители от друга страна .

Специално внимание в работата на Националния съвет за тристранно сътрудничество се отделяше на механизма за **регулиране нарастването на средствата за работна заплата** в търговските дружества с над 50 на сто държавно или общинско участие. Принципното становище на БСК по този проблем се основава на предпоставката, че както всеки друг собственик, държавата има пълното право да провежда определена политика за регулиране размера на работните заплати в своите предприятия, с оглед да не се допуска тяхната декапитализация, както и за противодействие на инфлационния натиск.

Порочното в досегашната политика по този въпрос обаче е **данъчният характер** на регулирането, който също води до декапитализация на предприятията. По тези причини, БСК обяви позицията си против възприетия механизъм на **регулиране на средствата за работна заплата**. Още през 1993г. беше изготвено становище за **противоконституционния характер** на определянето на ставките на данъка върху нарастване на средствата за работна заплата с постановление на Министерския съвет, вместо чрез закон от Народното събрание. БСК получи подкрепата на основните синдикати, но в продължение на три години бе изправена пред възраженията на официални правителствени представители и експерти и, за съжаление, на сродни работодателски организации. Едва в средата на 1996г., с приетият Закон за данъка върху печалбата, практически беше приета позицията на БСК.

От друга страна, прекалено сложният административен механизъм за регулиране на заплащането, поражда проблеми преди всичко за успешно работещите предприятия и създава пречки пред разгръщане на стопанската им инициатива. Допълнителен недостатък е фактът, че общият механизъм за страната никога не може да бъде съобразен с конкретната специфика на дейността на отделните предприятия (сезонност или неритмичност на производството и реализацията, необходимост от провеждане на капитални ремонти на съоръженията и др.). Странно защо политиката по регулирането на работните заплати в отделните предприятия, не се осъществява от органите, на които е делегирано упражняването на правата на собственика на капитала и които следва да познават по-добре спецификата на дейността им, а от Министерския съвет.

В тези условия БСК водеше упорита борба за отстраняване на излишните пречки пред осъществяването на нормалната стопанска дейност на предприятията. Ежегодното либерализиране на наредбата за регулиране на средствата за работна заплата, както и нейното обвързване с производствените и икономическите резултати на предприятията

е плод на тези последователни усилия и обосновани предложения. В началото на 1997 г. беше отменен и данъчният характер на регулирането.

През 1997 г. се наблюдава ново засилване на рестриктивния характер на регулирането под натиска на Международния валутен фонд, въпреки че засега не е възстановен данъчният му характер. Като съзнаваме неизбежността на тази политика в условията на Валутен съвет, не можем да приемем, че трябва да съществуват индивидуални "тавани" на средствата за работна заплата във всяко отделно предприятие независимо от неговите производствени и икономически резултати. Дори и в тези трудни условия обаче постигнахме известно усъвършенстване на предлагания от правителството проект на наредба за второто тримесечие на 1997 г. Това се отнася за проспериращите предприятия, които на практика са освободени от регулиране; за износителите; за работещите при тежки и вредни условия на труд; за размера на "таваните"; за коефициентите за обема на продажбите на едно лице и т.н.

Същевременно експертите на БСК оказаха значителна помощ на голям брой предприятия от химическата и трикотажната промишленост, металургията, промишлеността за строителни материали, машиностроенето и други отрасли при опитите на данъчните органи неоснователно да им начислят данък върху нарастването на средствата за работна заплата, в резултат на което им бяха спестени стотици милиони левове.

В съвременната обстановка БСК поддържа становището, че формирането на средствата за работна заплата все повече трябва да се обвързва с реалните икономически резултати, а не с темпа на инфлация, като се предоставя все по-голяма самостоятелност на проспериращите предприятия.

Въвеждането на Паричен съвет, евентуалното последващо стабилизиране на цените и икономически растеж, ускоряването на приватизацията ще предизвика тотална преоценка на съществуващите режими на договаряне, държавно регулиране и формиране на заплатите в стопанската сфера. Това ще наложи и цялостна преоценка както на съществуващите индустриални отношения, така и по-конкретно на способите и източниците за информационно осигуряване на вътрешнофирмената, браншова и национална политика на заплащането на труда. От тази гледна точка, изключително ползотворна ще бъде и представената с настоящото проучване, **база данни** за над 100 основни промишлени бранша и отрасли на българската промишленост.

5. Някои изводи

В заключение могат да бъдат направени няколко основни изводи, произтичащи от настоящият кратък анализ. Независимо от общите негативни тенденции, през последните години се очертават позитивни промени в конкурентноспособността, както на промишленост, като цяло, така и на преобладаващата част на съставляващите я браншове, главно по отношение на **използуването на труда**. Преди всичко налице е

постоянно нарастване на ефективността на неговата реализация - нарастваща производителност, намаляващ размер на изплатените реални работни заплати, както и намаляващ относителен дял на разходите за труд в произведената промишлена продукция.

Без съмнение, тези резултати се дължат главно на значителните съкращения на заетия персонал и на неприемливо ниското, от социална гл. т. общо равнище на заплащане на труда. Същевременно, **относителната ефективност на използване на труда, е един от малкото противодействащи фактори на натрупания мощен инфлационен потенциал, генериран от най-разнообразни източници.** В тази връзка, изключително внимателно следва да бъде анализирано и оценявано, всяко искане за увеличаване на заплащането. Това се отнася особено за отраслите и дейностите с относително нисък потенциал на растеж или ниско равнище на производителност.

По принцип, в настоящата ситуация всяко нарастване на равнището на заплащане, следва да бъде съпроводено с икономии за сметка на другите производствени фактори - материали, енергия, подобряване на организацията и контрола и/или разширяване на пазарното присъствие и общо нарастване на производството.

6. Приложения и таблици

Списък на подотраслите и дейностите на промишлеността

Подотрасли

Дейности

ПРОМИШЛЕНОСТ

Производство на електроенергия и топлоенергия

Каменовъглена промишленост

Добив на каменни въглища

Обогатяване на каменни въглища

Брикетиране на каменни въглища

Добив на други изкопаеми горива

Нефтодобивна и газодобивна промишленост

Нефтодобивна промишленост

Газодобивна промишленост

Черна металургия

Добив и обогатяване на руди за черни метали

Черна металургия

Производство на кокс и продукти при коксуването

Цветна металургия

Добив и обогатяване на руди за цветни метали

Цветна металургия

Машиностроителна и металообработваща промишленост

Производство на енергетични машини и оборудване

Производство на металореж.и ковашко-пресови машини и оборудване

Производство на машини и обор.за нефтодобивната ,газодобивната и каменодобивната

Подотрасли

Дейности

промишленост

Производство на машини и технологично оборудване за металургичната промишленост

Производство на машини, оборудване и устройства за химическата и целулозната пром.

Производство на машини и оборудване за дърводобивната и дървообработващата промишленост

Производство на машини и оборудване за леката промишленост

Производство на изделия и оборудване за хранително вкусовата промишленост

Производство на машини и оборудване за строителни и пътни работи

Производство на трактори, машини и оборудване за селското и горско стопанство

Производство на железопътен и подвижен състав

Производство на кораби и други плавателни съдове

Автомобилна промишленост

Производство на подземно-транспортни машини

Производство на други машини и оборудване с производствено предназначение

Производство на машини и оборудване с комунално-битово предназначение

Промишленост за фина и точна механика

Лагерна промишленост

Производство на отливки и ковашко-пресови изделия

Производство на инструменти и сечива

Производство на метални конструкции и метални изделия с производствено предназначение

Производство на метални изделия за широко потребление

Електротехническа и електронна промишленост

Електротехническа промишленост

Прибори и средства за автоматизация

Електронна промишленост

Изчислителна и организационна техника

Радиотехническа и съобщителна техника

Химическа и нефтопреработваща промишленост

Добив на минерални суровини за химическата промишленост

Промишленост на неорганичната химия

Нефтопреработваща промишленост(включително преработка на газ)

Промишленост на органичната химия

П- во на химически торове и средства за защита на растенията

Промишленост за химически влакна (синтетични и изкуствени)

Промишленост за синтетичен каучук

Промишленост за Производство на високомолекулярни продукти

Лакова промишленост

Производство на синтетични багрила

Производство на миещи средства и сапун

Парфюмерийна и козметична промишленост

Производство на етерични масла и есенции

Промишленост за медикаменти и химико-фармацевтични препарати

Производство на изделия от пластмаси и синтетични смоли

Промишленост за производство на други химически продукти

Производство на гуми

Производство на каучукови, азбестови и други изделия

Промишленост за строителни материали

Добиване на нерудни и кариерни материали

Подотрасли

Дейности

Циментова промишленост

Производство на свързващи материали

Строителна керамика

Производство на огнеупорни и киселинноупорни материали

Производство на бетон и изделия от бетон

Производство на други строителни материали

Дърводобивна и дървообработваща промишленост

Дърводобивна промишленост

Дървообработваща промишленост (без мебелите)

Мебелна промишленост

Целулозно - хартиена промишленост

Производство на целулоза, хартия и картон

Производство на изделия от хартия и картон

Стъklarска и порцелано - фаянсова промишленост

Стъklarска промишленост

Порцелано-фаянсова промишленост

Текстилна и трикотажна промишленост

Първична обработка на естествени текстилни суровини

Памучна промишленост

Вълнена промишленост

Конопено-ленена промишленост

Копринена промишленост

Трикотажна промишленост

Производство на текстилна галантерия (пасмантерия)

Шивашка промишленост

Кожарска, кожухарска и обувна промишленост

Кожарска промишленост

Кожухарска промишленост и производство на кожени облекла

Обувна промишленост

Кожено-галантерийна промишленост

Полиграфическа промишленост

Хранително - вкусова промишленост

Месна промишленост

Рибна промишленост

Млечна промишленост

Растително-маслена промишленост

Мелничарска, оризова и макаронена промишленост

Хлебна промишленост

Захарна промишленост

Производство на захарни и сладкарски изделия

Производство на плодово-зеленчукови консерви

Винарска промишленост

Пивоварна промишленост

Промишленост за безалкохолни напитки

Тютюнева промишленост

Нишестено-глюкозна промишленост

Други производства на хранително-вкусовата промишленост

Фуражна промишленост

Други отрасли на промишлеността

Подотрасли

Дейности

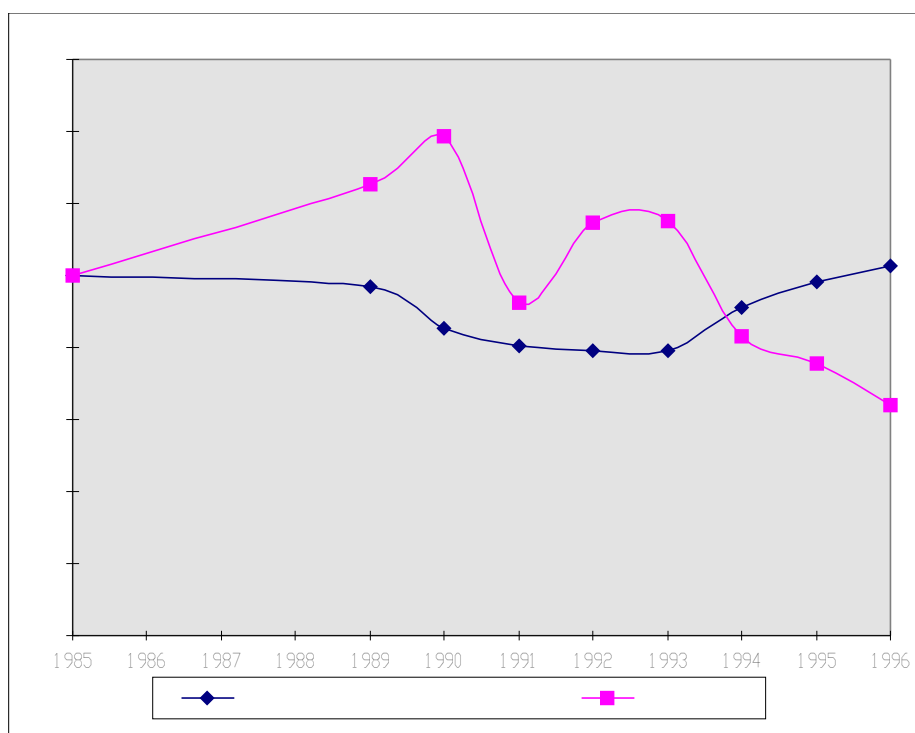
Производство на художествени изделия и др. предмети с худож. предназначение

Производство на стоки за свободното време, модни и луксозни стоки

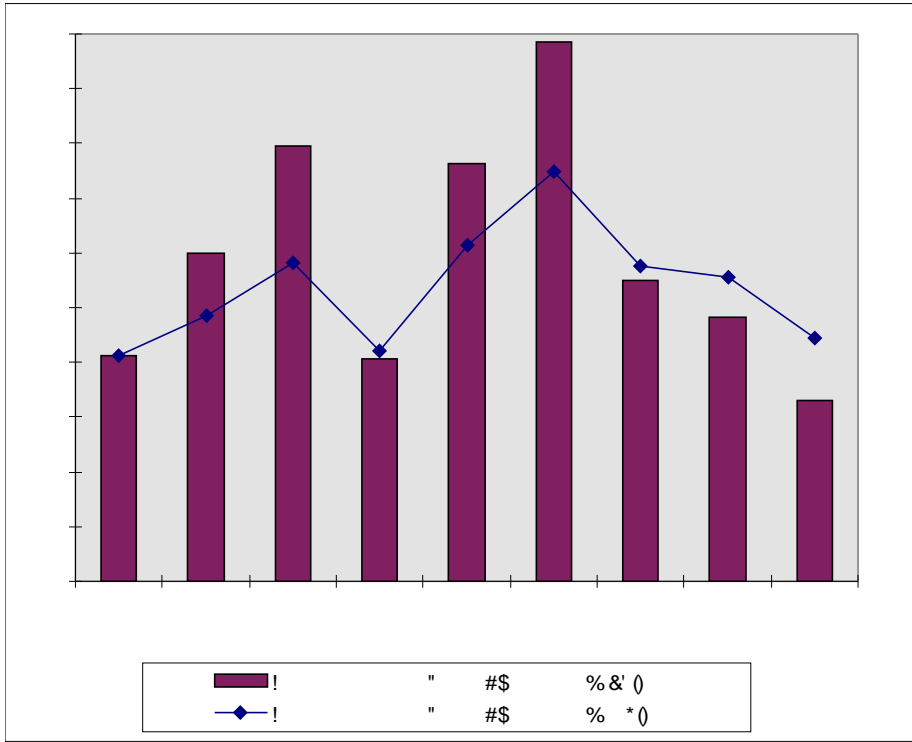
Въглищни и графитни изделия

Производство на вода

Други видове производства и промишлени услуги

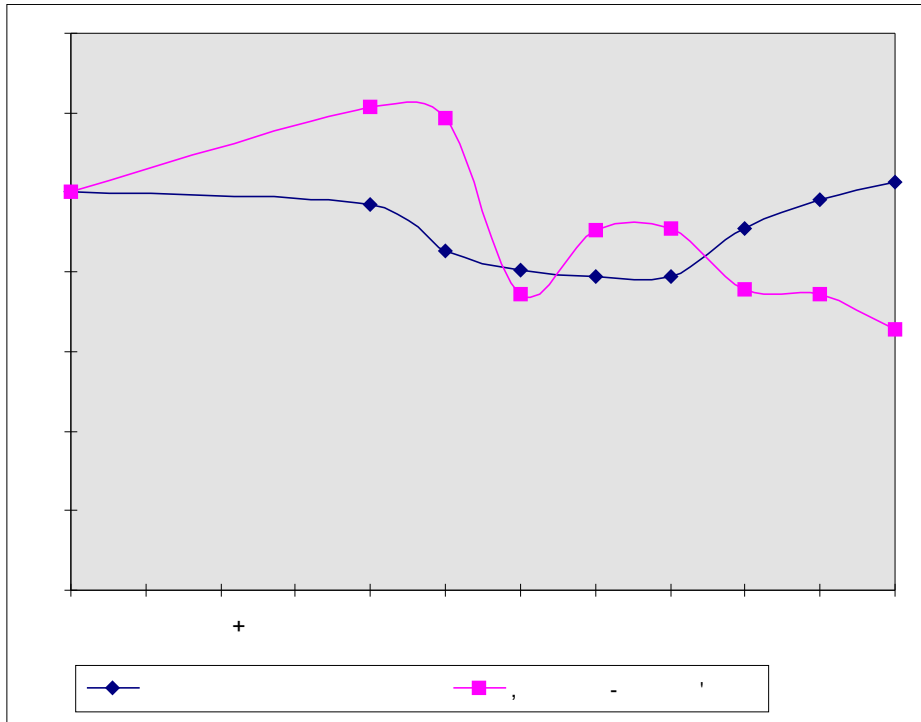

Графика 1

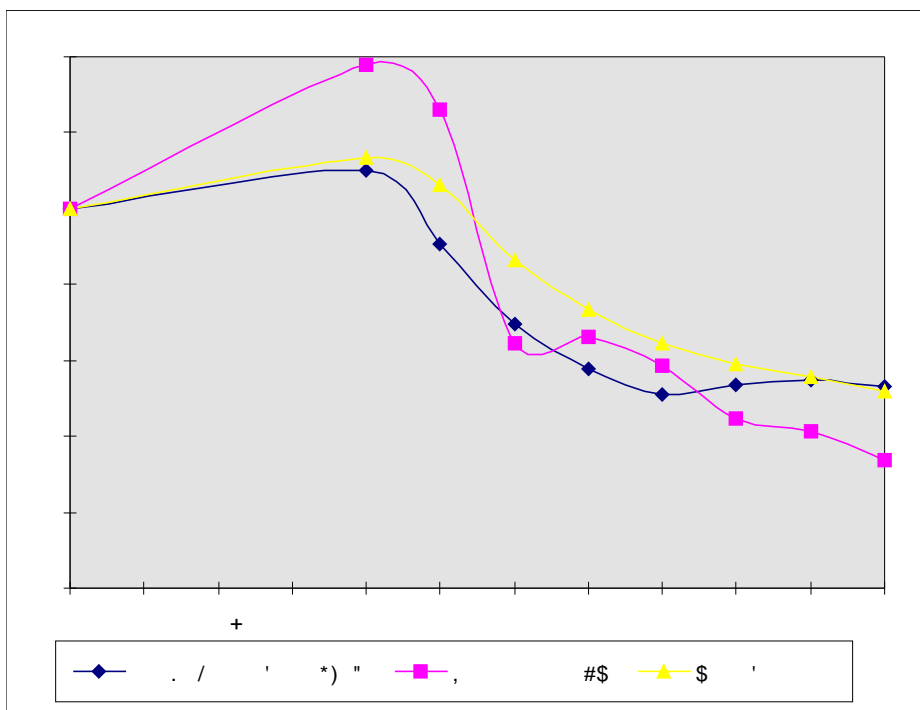

Графика 2

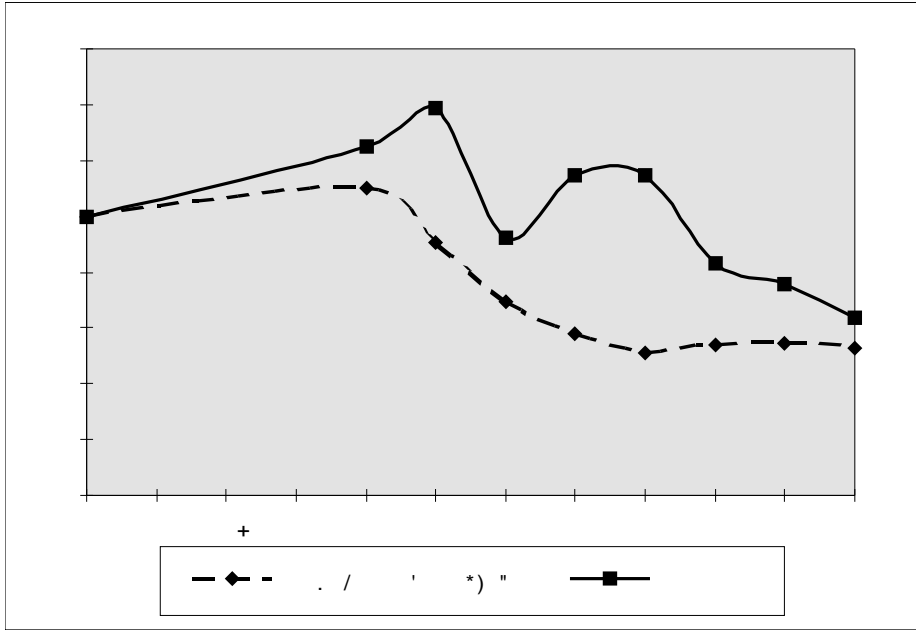

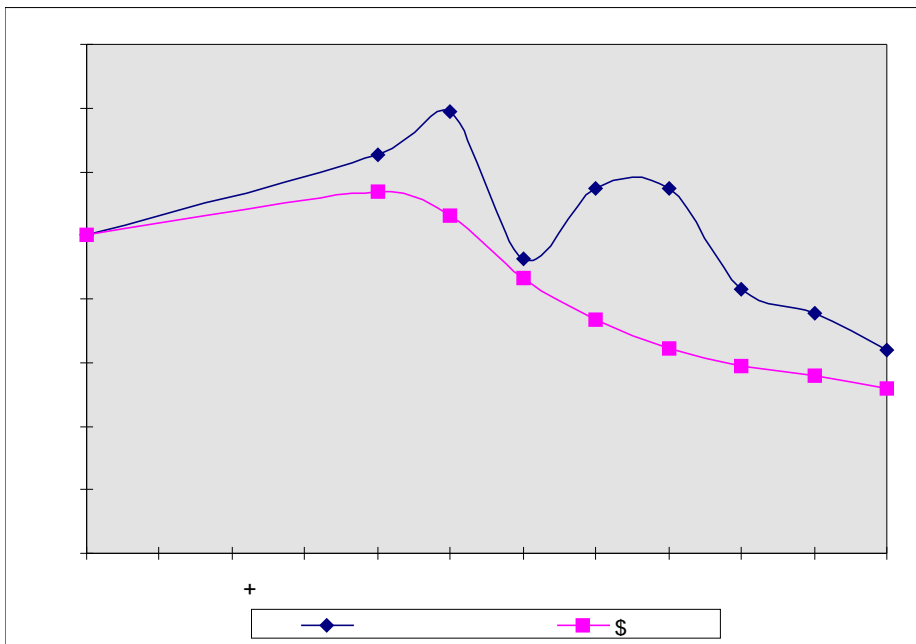
Графика 3

Графика 4

Графика 5

Графика 1

Таблица 1. Основни макроикономически показатели за страните от Централна и Източна Европа

Страни	Ръст на БВП 1994=100	БВП през 1995 при 1989=100	Ръст на потребител- ските цени, 1994 =100	Инвестиции в % от БВП за 1994 г.	Безработица
Чехия	4.0	83.9	9.5	27	3.1
Унгария	2.0	85.1	29.0	20	10.0
Полша	6.5	98.0	20.0	-	15.0
Румъния	4.5	81.0	35.0	-	10.0
Словакия	6.5	83.0	11.0	26	14.0
Словения	4.0	92.1	14.0	21	14.0

Таблица 2. Основни макроикономически показатели за Република България

Показатели	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Брутен вътрешен продукт (милиарди лева)	45.4	135.7	200.8	298.9	555.4	871.4
Брутен вътрешен продукт (% на изменение)	-9.1	-16.7	-12.4	-6.2	1.4	2.5
Индекси на обем предходна година =100	90.9	83.3	87.6	93.8	101.4	102.5
Индекси на обем при база 1989 г.	90.9	75.7	66.3	62.2	63.1	64.7
Отраслова структура на БВП % от текущи цени						
1) индустрия (вкл. строителство)	51.3	42.8	44.3	39.8	35.5	31.3
2) селско стопанство	17.7	14.2	11.5	10.1	11.8	12.74
3) услуги	31.0	43.0	44.2	50.1	52.7	55.93
Относителен дял на частния сектор на БВП %	9.5	11.9	15.3	19.4	27.2	33
Брутен вътрешен продукт на едно заето лице	100	95.7	91.2	91.2	90.8	96.7
Натрупване (милиони лева) на дълготрайни активи	9792.5	24777.5	43626.5	43547.3	84207.7	
Салдо на (износ-внос)- USD		632	46	-1337	-160	300
износ на стоки и услуги		3279	3 499	3721	4156	4600
внос на стоки и услуги		2647	3453	5058	4316	4300
Произведена промишлена продукция %	100	76.7	63.76	56.04	59.07	59.9
Индекс на потребителските цени %	123.8	438.5	179.4	156.1	187.1	162.9
Индекс на цени на производител %	100	396.51	155.91	126.88		
Бюджетен дефицит (% от БВП)		3.6	5.7	10.9	5.5	6
Основен лихвен процент		56.5	58.2	58.1	81.8	62
Среден лихвен процент на ТБ по кредита%		67.8	74	78.3	102.6	80

Показатели	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Регистрирани безработни в % към активното население	0.8	6.7	13.2	15.7	14.5	12.5
Чуждестранни инвестиции (хиляди USD)		14129	50728	130358	234003	101154

Клаузи, отнасящи се до работната заплата от колективните трудови договори в браншовите камари и съюзи към БСК

N по ред	Минимална Работна заплата	Средна работна заплата	Стартова Работна заплата	Допълнително трудово възнаграждение
1.	Минималната заплата за страната по коефициент 1.4		от 1.4 до 3.1 от МРЗ според категория персонал и квалификация	от 80 до 95 % нощен труд от 0.7 до 2 увеличение за 1 год. трудов стаж
2.	Минималната заплата за страната по коефициент 1.3		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	увеличение с 10 до 20% за извънреден труд 0.1 МРЗ за условия на труд
3.	2800 лв + индекс по наредбата за индексирание на РЗ	коэф. от 1 до 4 за квалификация и длъжност		от 4 до 30% за трудов стаж 0.5% условия на труд
4.	МРЗ за страната + 30%		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	50-110 % за извънреден труд
5.	4000 лв + процент на нарастване на МРЗ			
6.	МРЗ + 2000лв			
7.	4000 лв + процент на нарастване на МРЗ		от 1 до 1.4 от МРЗ според категория персонал и квалификация	50-100 % за извънреден труд 0.8% за 1 година трудов стаж
8.	4000 лв + процент на нарастване на МРЗ			
9.	4200 лв + процент на нарастване на МРЗ		от 1.05 до 1.4 от МРЗ според категория персонал и квалификация	30% МРЗ за бранша за нощен труд 0.8% за 1 година трудов стаж
10.	4000 лв + процент на нарастване на МРЗ, непо-малко от 3 пъти МРЗ или 80% от средна за промишлеността		от 1 до 1.4 от МРЗ според категория персонал и квалификация	50-100 % за извънреден труд 0.8% за 1 година трудов стаж
11.	4000 лв + процент на нарастване на МРЗ		от 1 до 1.4 от МРЗ според категория персонал и квалификация	50-100 % за извънреден труд 0.8% за 1 година трудов стаж

N по ред	Минимална Работна заплата	Средна работна заплата	Стартова Работна заплата	Допълнително трудово възнаграждение
12.	4000 лв + процент на нарастване на МРЗ		от 1 до 1.4 от МРЗ според категория персонал и квалификация	50-100 % за извънреден труд 0.8% за 1 година трудов стаж
13.	4000 лв + процент на нарастване на МРЗ, непо-малко от 3 пъти МРЗ или 80% от средна за промишлеността		от 1 до 1.4 от МРЗ според категория персонал и квалификация	50-100 % за извънреден труд 0.8% за 1 година трудов стаж
14.	1.6 МРЗ		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	40% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.25% за условия на труд
15.	1.55 МРЗ		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	40% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.25% за условия на труд
16.	1.35 МРЗ		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	40% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.25% за условия на труд
17.	1.35 МРЗ		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	40% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.25% за условия на труд
18.	1.6 МРЗ		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	40% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.25% за условия на труд
19.	1.5 МРЗ		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	40% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.25% за условия на труд

N по ред	Минимална Работна заплата	Средна работна заплата	Стартова Работна заплата	Допълнително трудово възнаграждение
20.	1.5 МРЗ		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	40% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.25% за условия на труд
21.	1.4 МРЗ		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	40% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.25% за условия на труд
22.	1.3 до 1.6 МРЗ според бранша		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	40% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.25% за условия на труд
23.	1.35 МРЗ		от 1 до 1.45 от МРЗ според категория персонал и квалификация	40% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.25% за условия на труд
24.	1.45 МРЗ			30% МРЗ за нощен труд 50-100 % извънреден труд 0.8% за 1 год. тр.стаж 0.7% за вреден труд
25.	1.4 МРЗ, актуализирано с инфлацията			+30% МРЗ заотрасъла 30-100 % извънреден труд 0.1% за условия на труд
26.	1.2 МРЗ		от 1.1 до 1.35 от МРЗ според категория персонал и квалификация	25-40% МРЗ за нощен труд 50-110 % извънреден труд 0.8% за 1 год. тр.стаж

№ по ред	Минимална Работна заплата	Средна работна заплата	Стартова Работна заплата	Допълнително трудово възнаграждение
27.	1.4 МРЗ			20% МРЗ за нощен труд от 0.6 до 2 извънреден труд 1% за 1 год. тр.стаж 0.2% за условия на труд
28.	1.4 МРЗ		Според длъжността и квалификацията	30% МРЗ за нощен труд 0.7% за 1 год. тр.стаж 0.1% за условия на труд
29.	от 1.1 до 1.5 МРЗ			85-90 МРЗ за нощен труд 50-110 % извънреден труд 0.9% за 1 год. тр.стаж
30.	1.3 МРЗ		1-1.45 според квалификация и образование	30% МРЗ за нощен труд 10% условия на труд 0.7% за 1 год. тр.стаж
31.	1.2 МРЗ		от 1.1 до 1.35 от МРЗ според категория персонал и квалификация	25-40% МРЗ за нощен труд 50-110 % извънреден труд 0.8% за 1 год. тр.стаж
32.	1.5 МРЗ		от 1 до 1.6 от МРЗ според категория персонал и квалификация	50-150 % извънреден труд 0.7% за 1 год. тр.стаж
33.	1.2 МРЗ		от 1.1 до 1.35 от МРЗ според категория персонал и квалификация	25-40% МРЗ за нощен труд 50-110 % извънреден труд 0.8% за 1 год. тр.стаж